

MİLLİ KİMLİĞİN OLUŞUMUNDA ZİHNİYET

Recep YILDIZ*
Sakine DEMİR**

ÖZET

Küreselleşme ile güç yapılanmaları çeşitlenmekte, çelişik gibi görünse de milliyetçilik duygularını da kuvvetlendirmektedir. Bu anlamda hem milli kimlik hem zihniyet diğerlerinden farklı olmayı gerektiren kavramlar olarak ele alınabilmektedir. Milli kimlik ve zihniyet kavramları birbiriyle sıkı ilişki içindedir. Zihniyet yapılanması, içinde bulunulan çağa göre değişim geçirmektedir. Zihniyet yapılarını etkileyen faktörler, milli kimliğin oluşumunda da etkilidir. Bir insanın hal, hareket, düşünüş yapısı, farklılığı, kültür yapısı, etkinliği gibi etkenler de kimlik kavramını kapsamaktadır. Farklı kimlik tanımları ve algılamaların altında yatan farklı zihniyetlerin varlığıdır.

Anahtar Kelimeler: değer, zihniyet, milli kimlik, küreselleşme, milliyetçilik, kültürel yapı, farklılık.

ABSTRACT

The globalization movement varied the power structures and strengthen the national feelings as seen contradictory. In this meaning, the concepts can be taken as requiring entities to be different in respects of both national identity and mentality. The notions of national identity and mentality are directly related each other the building of mentality may change according to each age when it is suffered. The factors influencing the mentality structure may affect the building of the national identity. The parameters such as behaviours, cognitive structure, differences and cultural framework covers the concept of identity. The definitions and the implications lying behind of the different identities are the existence of the different mentalities.

Anahtar Kelimeler: value, mentality, national identity, globalization, nationalism, cultural structure, difference

---

* Yrd.Doç.Dr. DPÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Böl. Öğretim Üyesi

** Araştırmacı - Sosyolog.

1. GİRİŞ

Çağımızda görülen hızlı değişim, toplam dinamiklerinde yeni oluşumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sanayinin gelişmesi ve teknolojinin baş döndürücü bir biçimde ilerlemesi eski dayanışmacı ve cemaatçi toplum yapılarını yıkarak bireyci, özgürlükçü çıkara yönelik bir toplum biçimine doğru yöneltmiştir.¹ Gelenekçi sosyal bağların çözüldüğü böyle bir ortamda fert, Ortega y Gasset'in ifade ettiği "dolulaşma"² içinde (şehir dolu, tiyatrolar dolu, trenler yolcu dolu ....vs.) yani, kalabalıklar içinde yalnız kalmıştır. Yalnız kalan ferdi köklerine bağlayan unsur artık kültür olmuştur. Bu da, daha ziyade ferdi "ben kimim", "nereden geliyorum", "ne yapmak istiyorum" tarzında kişiliğine yönelik bir arayışa sürüklemiştir. Zira fert, bu soruların arkasında saklı bulunan unsurları cevaplandırabildiği takdirde, toplum içinde yerini ve kimliğini koruyabilecektir.

Hem bir kültür terimi olarak, hem de bir teknik terim olarak "kimlik" bugün tartışılan şekliyle, 1980'lerin başlarında sosyolojinin ve sosyal antropolojinin söz dağarcığına girmiştir. Özellikle 1980'ler sonrası "kimlik sosyolojisi" bir yan disiplin olarak Batı sosyolojisinde yer almıştır. Kavram önceleri psikolojinin ve sosyal psikolojinin kapsamında iken bugün daha çok toplumsal ve siyasal yapı içerisinde yer almaktadır.³ Milli kimlik kavramının değişik şekilde ortaya konulmasının sebebi ise zihniyet yapılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Zira her toplumun toplum ve zihniyet yapısı iktisadi, dini ve ahlaki etmenlere göre şekillendiği için farklılık göstermektedir.

2. KİMLİK

2.1. Kimlik Nedir?

Kimlik; kişilerin grupların toplum veya toplulukların "kimsiniz, kimlerdensiniz"? sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlardır. Bir yönüyle benzerlikleri diğer yönüyle de

¹ TÜRKDOĞAN Orhan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.7

² GASSET, Ortega y, **Kütlelerin İsyanı**, Çev. Nejat Muallimoğlu, Bedir Yay., İst., 1992, s.15

³ AYDIN Suavi, **Kimlik Sorunu Ulusallık ve Türk Kimliği**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s.7

farklılıkları ifade eder. Zira bizi ötekilerden ayıran nitelik ve özelliklerden çok, bazılarıyla ortak olduğumuz değer ve ilişkilere yer ve öncelik veririz. Ancak bilerek veya bilmeyerek kimlerden olduğumuzu belirlerken aynı zamanda kimlerden olmadığımızı da söylemiş oluruz.⁴ Yani kim olduğumuzun ve varlığımızın bilincine, kimlere karşı olduğumuzun bilgisi ve yardımıyla / ötekiyle varırız. Dolayısıyla kimlik sorununda farklılığın ve hatta karşıtlığın saklı olduğu ön plana çıkmaktadır. Hasılı kimliğinin biraz da kimlere karşı olduğu ile bilinebileceği önemli bir yaklaşım olarak karşımızdadır.

Kimlik bir özelliğin, bir niteliğin belirtisi oluşuna ya da bir aidiyet duygusuna atıf yapar ve bu işlem, farklılıkları ortaya koyar.⁵ Bu bağlamda kimlik, bireyin ya da toplumun niteliklerini, özelliklerini ve nereye ait olduklarını dile getirir. Kimlik, insana özgü bir kavramdır ve iki temel bileşeni vardır. Tanımlama ve tanınma ile aidiyettir. Kendini tanımlama ve toplum içinde belli bir sıfatla, toplumsal olarak tanınma insana özgüdür. Kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların ‘kimsiniz, kimlersiniz?’ sorusuna verdikleri cevaplardır. ‘Ben kimim?’ sorusunun dayanağı olan ‘ben’ in tanınması ve tanımlanması, kimliğin sosyal psikolojik temeline işaret eder. Buna kişinin varlığıyla ilgili tüm anlamları içine alan öznel bir duygu olarak, ‘kişisel kimlik’ diyebiliriz. Kimlik sorunu, insanın kendisini ne olarak / neye dayanarak tanımladığı ya da kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu sorularına dayanır.⁶

Kimlik, kişinin içinde yaşadığı çeşitli gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplara olan ödev, hak ve bağlılık derecelerini tayin etmektedir. Bu hak ve bağlılıklar, kişiler arasında beraberlik ve dayanışma amacını güderler. Burada kimlikleri temel kimlikler ve sonradan yaratılmış sosyo-politik kimlikler olarak iki ana dala ayırmak mümkündür. Temel kimlikler arasında aile-aşiret-soy ve din esaslarından kaynaklanan kimlikler başta gelir. Sonradan yaratılmış kimlikler arasında millet, sosyal sınıf, kral ve imparator tebası, vatandaşlık gibi

⁴ GÜVENÇ, Bozkurt, **Türk Kimliği**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1997, s.

⁵ ERGUN Doğan, **Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik**, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s.169

⁶ AYDIN, a.g.e, ss. 12,13

birçok sosyo-politik kimlikler yer alır ve bu her iki kimlik de durmadan değişmektedir.⁷

Kimlik en genel manada, kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama-ilişki kurma-tanıma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimiz bildiren niteliklerin toplamıdır. Meslek, gelir, yaş, cinsiyet kimliğe kriterler ile dürüstlük, cesaret, yetenek, entelektüel güç vs. gibi spekülative değerler kimlik tanımlamasında etkili unsurlardır. Bu spekülative değerler nedeniyle de kimliğimizin sadece bizim tarafımızdan ifade edilmesi yetmez, ancak başkaları tarafından da tanımlanması halinde belli bir tutarlık kazanır ve tasdik edilir.⁸ Kimlik, hakkında yapılan farklı bir tanım da benim kimliğim, seçtiğim, istediğim ya da rıza gösterdiğim şeylerden çok ne olduğum ve nasıl tanındığımdır.⁹ Geleneksel dünyada genellikle ‘verili’ bir kimlik egemenken, modern dünya bunu önemli ölçüde ‘kazanılma’ yönünde değiştirmiştir. Toplumsal mobilite imkanları, yaygın enformasyon, eşitlikçi anlayışlar temel hak ve hürriyetlerin yaygınlaşması vb. gelişmeler, kimliğe ilişkin ‘iradi’ etkinliği önemli hale getirmiştir.¹⁰

Bir kimlik toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıkla olan ilişkisi yoluyla oluşturulur. Özellikle baskılar hüküm sürerken kimliğin varlığının sürdürülmesi bazı farklılıkları ötekiliğe, kötülüğe ya da onun yerine geçebilecek birçok şeyden birine dönüştürülmesini gerektirir.¹¹ Bu bağlamda denilebilir ki kimlik varolmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı, ötekiliğe dönüştürür.

“Toplumsal kişilik yapısı, nesnel, gözlenebilir, bir gerçeklik olarak algılanırsa: Kimlik, bu gerçekliğin dışa vurması, ülke veya toplum imajı bu gerçekliğin dışarıdan ve yabancılarca algılanmasıdır”¹² ki; bu bağlamda kimlik konusu tıpkı toplumsal

⁷ KARPAT, Kemal, “Kimlik Sorunu’nun Türkiye’deki Tarihi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.23

⁸ BOSTANCI, M.Naci, **Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik**, Doğan Kitapçılık A.Ş. İstanbul, 1999, s.17

⁹ CONNOLLY, William E., **Kimlik ve Farklılık**, Çeviren: Fermâ Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995 s.92

¹⁰ A.g.e., s.17

¹¹ A.g.e., s.93

¹² SÖZEN, Edibe., **Kimliklerimiz**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.21

kişilik veya karakter olgusu gibi bir kültür sorunudur. Diyebiliriz ki hepimiz içimizde bağlılık için savaşıyor, potansiyel olarak çelişik bir dizi kimlikle yaşıyoruz: Erkek ya da kadın, cesur ya da korkak, havas ya da avam, yetenekli ya da yeteneksiz, sakat ya da sağlam vs. Dolayısıyla muhtemel aidiyetlerimiz de öyle. Başka bir sonuç ta kimlik dediğimiz alanda hayati önemi haiz olan unsurun 'yalnızca ne bizi biz yapan özelliklerimiz ne de diğer toplumlarda gözlemlediğimiz ve yadırgadığımız bize aykırı nitelikler' olduğudur. Bu doğrultuda kimlik, benzemediğine veya benzememesi gerektiğine inandığımızın yanı sıra diğer toplumlara aramızda kültürel bir boşluğun yaratılmasından başka bir şey değil diye ifade edilebilir.¹³

2.2. Kimlik Çeşitleri

Kimlik milli devletin ortaya çıkmasıyla güncel bir önem kazanmıştır. Bu kimlik, daha çok yeni olmasına rağmen en çok tartışma alanı yaratan bir kavram halindedir. Her ülkenin kavim, millet, sosyal sınıf, tarihi-sosyal ve kültürel yapısına göre şekil ve yapı özellikleri gösteren kimlik meselesi Türkiye için diğer ülkelere kıyasla çok farklı özellikler arz etmektedir. Türk modernleşmesi bir bakıma batının model alınarak yürütülmesi sonucu kimlik meseleleri de batı modelinin kavramsal ve metodolojik sınırları içinde ele alınmıştır, alınmaktadır. Bu çerçevede yukarıda kimlik hakkında yapılan tanımlamalar bir tek kimlik değil birden fazla kimlik çeşidinin olduğunu göstermektedir. Şöyle ki;

Kültürün bütününe ait, dış gözlemlerle kavranabilen kimliğe *nesnel kimlik* denir¹⁴ ki küresel yahut milli kimlik değeri denilen budur ve kişiyi hem topluma hem de başkalarına tanıtır. Bir şehrin veya köyün görüntüsünden, yapısından, mimarisinden onun Müslüman bir şehir veya köy hatta Türk olduğunun anlaşılabilmesi gibi. Kişiyi kendi yerini ve bağlılıklarını hatırlatan, gelenek, görenek ve eğitim yoluyla kişide bir şuur yaratan *özel kimlik*¹⁵ olarak değerlendirilirken; kişiyi

¹³ MAHÇUPYAN, Etyen., "Doğu Batı, Bir Zihniyet Gerilimi", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:2, İstanbul, 1998, s.40

¹⁴ KÖSOĞLU, Nevzat., **Türk Kimliği ve Türk Dünyası**, Ötüken Yay., İstanbul, 1998, s.44

¹⁵ **A.g.e.**, s.96

ötekilerden ayırmak için, kurumlarca verilmiş bireysel kimlikler; herkesin cebinde, işyerinden aldığı çalışma kartı, trafik polisinden aldığı sürücü belgesi, bankadan aldığı para-kredi kimlikleri (kartları) *bireysel kimlik* 'i oluşturmaktadır.¹⁶ Bireysel kimlikler, kişiyi ötekilerden ayırdığı için önemli sorunlar yaratmaz. Ad benzerlikleri, fotoğraf, doğum yeri, yılı, iş güç bilgileriyle açıklığa kavuşur. Kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullarla gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psiko-sosyal veya kimlikleri de vardır. Bu tür kimlikleri bireysel kimliklerden ayırmak için *kişisel kimlik* denilmektedir. Bunların resmi bir belgesi (kartı/kanıtı) olabilir de olmayabilir de.¹⁷ Birey ile onun bireysel kimliği arasındaki ilişki zamanla değişse bile genellikle bire birdir. Kimse çıkıp bu kimliği zorlayamaz, kolay kolay değiştiremez. Oysa kişinin birden çok kişisel kimliği olabilir. Kişi bu seçme özgürlüğünü, tarihi, kültürel kimlik seçiminde gerekiyorsa, resmi-ulusal kimliğine karşı da korumak, sürdürmek ister.

Kültürel kimliklerin biçimlenmesi “öteki”nin ifadesini dikkate almaktadır; kendi kendini kültürel olarak tanımlama işi her zaman ötekilerin değerlerinden, özelliklerinden ve yaşam tarzlarından ayırt edici olmayı içerir. Avrupa'nın modernizme adım atışı sırasında da yalnızca Avrupa'nın kendi feodal geçmişinden değil, aynı zamanda Amerika, Afrika ve Asya'nın oğünkü gerçekliğinden kaynaklanan alternatif değerler sağlanmıştı.¹⁸ Kültürler arası karşılaşmada araya daima iktidar girer, özellikle bir kültür daha gelişkin ekonomik ve askeri temel sahipse bu kaçınılmazdır. Kültürler arasında her zaman çelişkili ve eşitsiz bir karşı karşıya geliş yer olsa, işgal, sömürgecilik veya iletişim gelişkin biçimleriyle de olsa, kültürel kimlik konusu ortaya çıkar. Kültürel kimlik sorunu genel olarak görelî, yalnızlık, refah ve istikrara göre ortaya çıkmaz. Kimliğin konu edilebilmesi için bir istikrarsızlık ve bunalım dönemi, eski yapılara bir tehdit gereklidir ve bu özellikle öteki kültürel oluşumların önünde ya da onlarla ilgili olarak gerçekleşmelidir.

¹⁶ GÜVENÇ, a.g.e., s.4

¹⁷ A.g.e., s.4

¹⁸ LARRAIN, Jorge., *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, Çeviren: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.197

Kültürel kimlik hakkında farklı bir yaklaşım da, öz kimlik için bir dayanak ve zahmetsizce, sağlam aidiyet emniyeti sağlamaktadır. Ancak bu aynı zamanda insanların özsayıgılarının ulusal gruplarının sahip olduğu saygınlığa bağlı olması anlamına da gelebilir.¹⁹ Bu bağlamda bir kültür genel olarak saygı görmüyorsa, üyelerinin haysiyetleri ve özsayıgıları da tehdit altındadır.

Kültürel kimlik üzerine iki farklı düşünüş yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kültürel kimliği tek, paylaşılan bir kültür, bir tür ortak 'tek gerçek benlik' bağlamında, pek çok değer, daha yüzeysel ya da yapay olarak yüklenmiş 'benlik'lerin içinde saklı, ortak tarih ve ataları olan insanların ortak noktası olan 'benlikler' anlamında tanımlanmaktadır.²⁰ Bu tanımlama bağlamında, bizim kültürel kimliklerimiz ortak tarihsel deneyimlerimizi ve paylaşılan kültürel kuralları yansıtır. Bunlar bizi, gerçek tarihimizin değişen bölümleri ve iniş çıkışlarının etkisiyle sabit, değişmez ve sürekli algı dayanakları ve anlamları olan bir halk haline getirir.

Kültürel kimlik hakkındaki diğer görüş ise, birçok benzerlik noktasını kabul eder; ama aynı zamanda derin ve önemli kritik farklılık noktaları da vardır. Bunlar 'gerçekten ne olduğumuzu' ve tarih için içine girdiğinden beri 'bize ne olduğunu' belirler. Uzun bir süre, kesin bir biçimde, için diğer yönünü kabullenmeden 'tek deneyim, tek kimlik' üzerine konuşamayız.²¹ Bu bağlamda, kültürel kimlik 'var olma' kadar bir 'olma' meselesidir. Geçmiş olduğu kadar geleceğe de aittir.

Nüfus kütüğündeki soy, sop ilişkileriyle, kişiye özgü ad, cinsiyet, evlilik, askerlik, sabıka bilgilerini bir araya getiren kimlikler de vardır. Yurtdışına çıkarken almak ve kullanmak zorunda olduğumuz pasaport, resmi ve ulusal bir kimliktir. Ahmet Demir veya Hatice Bakır olduğumuz için değil de, Ay yıldızlı simgeli Türk pasaportu taşıdığımız için, yabancı ülkelerin çoğuna gidilirken vize alınır. Bu kimliği ötekilerden ayırmak için *ulusal kimlik* denir.²² Ulusal kimlik, bir ulusal

¹⁹ KYMLİCKA, Will., **Çok Kültürlü Yurttaşlık**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998, s.148

²⁰ HALL, Stuart., **Kültürel Kimlik ve Diaspora, Kimlik - Topluluk / Kültür / Farklılık**, Çeviren: İrem Sağlam, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s.177

²¹ **A.g.e.**, s.177

²² GÜVENÇ, **a.g.e.**, s.3

grubu ötekinden, bir dizi ‘ulusal’ karakter tanımlayarak ve o dizi ile diğer bütün ötekilerle arasında bir sınır çizerek ayırır. Bu ayırıcı işlevler çeşitli amaçlara hizmet ederler: Bir dayanışma duygusu yaratırlar, sınırdış toplulukların birbirlerine uymazlıklarını ifade etmek üzere kullanılırlar, insan gruplarını harekete geçirmek üzere simgeler üretirler vs.²³ Bir başka deyişle ulusal kimlik, bazı bireyler tarafından paylaşılıp diğerleri tarafından paylaşılmayan kültürel sürekliliğin çeşitli biçimlerinin oldukça ayrıntılı olarak tanınmasıdır. Öte yandan milliyetçilik, temelini, oluşturduğu topluluk fikrini hem sınırsal hem de siyasi olarak gerçekleştirmek üzere, ortak kimliği harekete geçirerek, örgütleyecek ve hazırlanmış bir siyasi programa dönüştürecek şekilde ulusal kimliği vurgulamaktadır. Ancak, asıl sorun birlikte yaşama arzusunun oluşmasıdır. Birlikte güzel şeyler yapmış olmanın ve bunlara yenilerinin eklemek için istek duymanın anısı olmazsa, bir ulusal kimlik duygusunu paylaşan insanların, kültürel kimliği ulusallığa dönüştürecek mekanizmaları geliştirmeleri pek olası değildir. Ulusla kimlik ile milliyetçiliğin birleşme yollarının incelenmesi için özellikle uygun bir durumdur. Çünkü milliyetçi hareketlerin, topluluğun ulusal kimlik duygusundan çıkarak geliştiği birçok durumun aksine, sınırsal yapılanmasının sürekliliği yoktur. Bu bağlamda devlet ne zaman azınlığın ayrı ulus olma duygusuna saldırırsa sonuç, genelde sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçı hareket tehlikesinin azalması yerine çoğalması yolunda olmuştur. Ulusal azınlıkların sadakatini sağlamanın en iyi yolu bu azınlıkların ayrı milliyet duygularına saldırmak değil bunu kabul etmektir.

Amerika Birleşik Devletleri’nin kurulmasından sonra değişik dini ve ırki unsurların bir arada yaşayabileceğini gören Batı Avrupa, hakim yaklaşım olarak Birleşik Avrupa yaratma çabasında bulunup, buna bağlı olarak ulusal devlet ve sembolleri aşma yönünde adımlar atmıştır. Ulus devlet değerini yaratan Avrupa’nın, bugün kendi içinde bu değerlere karşı mücadele verdiği, ulusçu değerlerin artık istikrar bozucu öğeler haline geldiği, ulus sorununa ve ulusal değerlere önem vermeyen Sovyetler ve Doğu Avrupa’da ise ulusal bilincin canlanması ile ulus devlet olgusunun yeniden gündeme geldiği, bu oluşumlarla,

²³ BOWMAN, Glenn ve Diğerleri., **Yitik Ülke Masalları**, Çeviren: Türkan Yöney, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s.14

toplumların ve dünya sisteminin analizinde ulus ve sınıf perspektifi yanında yeni bir perspektif inşasının gerekli olduğu bunun da azınlık-çoğunluk ikilemi ile ilgili olan etnik perspektif olduğu ifade edilmektedir.²⁴

3. ZİHNİYET

3.1. Zihniyet Nedir?

Zihin genelde algılama, anımsama, düşünme, değerlendirme, karar verme süreçlerinde rol oynayan yetenekler bütünüdür. Yansımaları, duyular, algılar, duymalar, bellek, arzular, çeşitli akıl oluşumlarında görülür; düşünme, bilgi, amaç gibi olgularla birlikte ele alınır.”²⁵ Bu bağlamda zihinle bağlantılı olan zihniyet ilk bakışta kişisel gözüken süreçlerle kopmaz bir bağı varsa da salt zihinsel olmanın ötesinde, çok yönlü karmaşık ve özellikle toplumsal bağlantılara sahiptir. Zihniyet genelde hepsi de belli bir bakış açısında bütünleşmiş haliyle sürdürülen değer hükümleri, tercih ve eğilimleri toplamı, daha kısası dünyaya ve dünya ilişkilerine içten dışa bir tavır alış²⁶ olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki tanımla bağlantılı olarak Sabri Ülgener zihniyeti geniş bir perspektiften ele alarak dünya görüşü, çağın anlayışı, etos ve kültür ile karşılanabilir demektedir. Zihniyet, kültür ve ahlak ile özdeş değildir. Ahlak genel olarak içe yönelik bir duyuş ve inanıştır; buna karşılık zihniyet böyle bir yönü bulursa bile kendini bir takım hareket ve davranış normları halinde açıklayan bir yaşam stilidir. Bu bakımdan da “iktisat ahlakı” ile “iktisat zihniyeti” arasında ayırım yapmak gerektiğini söylemektedir. Zihniyet, fiil ve hareketlerimizin iç ve öz malı olarak dokusu dışında değil içindedir. “İktisat ahlakı” ise belli bir hareket kuralının takipçi ve yerine göre emredici faktörü olarak davranışlarımızın üstünde karşısında demektir. Birinde ayrılık ve gayrılık diye bir şey yokken öbüründe bir karşı karşıya geliş, bir çelişme, en azından bir diyalog vardır.²⁷

²⁴ YILMAZ, Aytekin, **Etnik Ayrımcılık**, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s.16

²⁵ ANA BRİTANİCCA, Genel Kültür Ansiklopedisi, Zihin Maddesi, Cilt: 22

²⁶ ÜLGNER, Sabri F., **Zihniyet Aydınlar ve İzmler**, Mayaş Yayınları, Ankara, 1993, s.19

²⁷ A.g.e., s.21

Tanımda kullandığı değerlere baktığımızda, zihniyetin, hareket ve davranışlara yön veren normlar olmaları, benimsenmesi, çoğu kere de bir telkin ifade edecek biçimde söz veya deyim halinde ifade edilmiş olması dikkatleri çekendir. Ayrıca değer ve hükümlerin belli bir bakış açısında bütünleşmiş bulunmaları şart görülmektedir. Böylelikle hangi devrin ve çevrenin zihniyeti alınırsa alınsın, zihniyetin birçok söz ve deyim ile dışa açılma aracı bulunduğunu görürüz. Dışa açılmamış ve kendini açıklama fırsatı bulamadan tamamıyla içe gömülü kalmış hisler ve duygulara zihniyet denilemez.

Bu doğrultuda zihniyet, yalnız içe dönük bir his ve duygu aleminden ibaret değildir. Zihniyet insan varlığının her türlü manevi-fikri muhtevası veya sadece mana yönü ile almak onu bir yerde yaşanan gerçeğin dışına, soyut metafizik bir düzliğe sürmekten başka sonuç vermez. Kısaca yukarıda da değindiğimiz gibi herhangi bir fiil ve davranış içten dışa doğru dayalı olduğu motif ve değer hükümleri ile “anlaşılabilir” bir mana muhtevası taşıdığı kadar bizim için ilgi çekici olur. İç örgüyü oluşturan bu muhtevaya da zihniyet denilir. Zihniyet, fiil ve hareketlerimizin iç ve öz malı olarak dokusu dışında değil, içindedir.²⁸ Bu bağlamda bizi seçilmiş bir çağ veya çevrenin zihniyetine götürecek veya en azından yaklaştıracak türlü yollar olduğu görülür. Hedefe giden kimi dosdoğru, kısmı dolambaçlı giden yollardır.

Günlük dilde zihniyet bir düşünce halini, davranışlarda gözlemlenen örf ve adetlerle otomatik olarak birleştirilmiş bir olayları görme biçimini ifade eder. Bir davranışı ve o davranışın dayanır gibi gözüktüğü ahlakı mahkum etmek için “ne zihniyet” tabiri bu anlamda kullanılır. Sezgisel olarak bir yandan davranışları,öte yandan dünya görüşü ve davranışların dayandığı ilkeleri kavrama biçimlerini bağlar.²⁹Bu doğrultuda zihniyet kendi içinde bir dünya görüşünü taşır ve çevredeki öğeler karşısında tutumlar üretir. Bir zihniyet aynı zamanda, “bir inanışlar sistemidir” denilebilir.

Zihniyeti eğitim şekillendirir. Toplumsal yaşamda edinilmiş bütün deneyler, kendi yargı ve davranış alışkanlıkları olan değişik gruplara katılım zihniyeti biçimlendirir. Bizim

²⁸ A.g.e., s.20

²⁹ MUCCHELLI, Alex, **Zihniyetler**, Çeviren: Ahmet Katil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.17

karmaşık toplumlarımızda, alınan eğitim, toplumsal yaşamda edinilmiş deneyler, kültürel gruplar ... çok sayıda ve çeşitlidir, değişik zihniyetler aşılar. Toplum demek ki, her biri olayları farklı bir biçimde gören gruplardan oluşur. Her bir grup doğal olarak, kendi bakış açısını diğer grupların paylaşmasını ister.³⁰

Bütün bu tanımların doğrultusunda kültür, bir toplumun yaşama imkanlarının maddi ve manevi verilerinin tamamını kapsar. Zihniyet ise bir kültürün tüm verilerini değil belli bir yaklaşım biçimini ifade eder. Zihniyet gelenekle de özdeş değildir. Gelenek zihniyetin sadece oluşum şartlarından birisidir. Ayrıca zihniyet “inançsal yapı ve insan eylemlerine yön veren bir değer sistemi” olarak dinle de sıkı bir “ilişki” içerisindedir. Bu bağlamda Weber’in de üzerinde ısrarla durduğu gibi zihniyet eğitimi, “din ile toplumda varolan bir zihinsel eğitim” arasındaki etkileşimden ortaya çıkmaktadır. İki değişken (din ve rasyonalite) ekonomi üzerinde etkileşerek yeni bir zihniyetin oluşmasını sağlamaktadır.³¹

Zihniyet oluşumuna pek çok toplumsal olgunun doğrudan veya dolaylı etkisi vardır. Zihniyet sorunu ve özellikle de oluşumu üzerinde pek çok düşünür durmuştur. Ş. Mardin için “konuşma, düşünceyi yansıtır”, “metinler, fikirler ifade eder” gibi Piage’nin önderliğini yaptığı bu tür görüşmelerle ferdin “zihni olgunlaşması” açıklanamaz. Bu bağlamda denilebilir ki; karmaşık anlamları ifade eden sembollere “simge”, sosyal olguları kutsallaştıran, sınıflandırıp hayatı dramatize eden yapılara “Mitos”, toplumun bütününe mal olmuş ve kurumlar yoluyla devam eden sembol kümelerine ise “kültür kodu” adı verilir.³²Bu faktörlerin çoğu kere çok önemli ama hep bilinçli-planlı bir etkinlik alanı olmadığını belirtilmelidir.

Ülgener için ise, çağın ve çevrenin iktisat ahlakını ve zihniyetini az çok geniş ve toplu bir tablo halinde belirtebilmek, insanın kendine has dünya görüşlerini bir araya getiren derleme karakterini taşıyacaktır. Bu arada zihniyetin oluş ve yayılış sırasında hangi aşamalardan geçtiği, ne gibi akımlarla beslendiği

³⁰ A.g.e., s.18

³¹ AYDIN, Mustafa, “Zihniyet Meselesi”, **Tezkire Dergisi**, Vadi Yayınları, Ankara, Aralık-1997, s.99

³² MARDİN, Şerif, **İdeoloji**, Turhan Yayınları, Ankara, 1982, s.88

ve yerleşinceye kadar kendi içinde ne gibi direnmeleri yenmek durumunda kaldığı incelenmeye değer sorular arasındadır.³³

Zihniyet oluşumu itibariyle, arka arkaya gelen aşamalara dikkat etmek gerekir. Birincisi püriten etik, ikincisi kapitalist tavidir. Birincisi dindar bir zihniyettir, ama ikincisi dindışı (hatta yer yer karşıtı) ekonomik/dünyevi bir zihniyettir. Weber'e göre kapitalizm, yeni bir zihniyettir. Sırf çıkarıcılığı ve kazanmayı içeren bir anlayış değil kendine has ilkeleri ve yükümlülükleri de içeren, artık dine ihtiyacı olmayan yeni bir ahlak, yeni bir zihniyettir. Görüldüğü gibi Weber'e göre zihniyet, "din" ile toplumda varolan bir "zihinsel eğilim" arasındaki etkileşimde ortaya çıkmaktadır.³⁴

3.2. Zihniyet Tipleneleri

Zihniyet üzerinde duran hemen tüm düşünürler tiplene üzerinde de durmuşlar, bazı içerik farklarına rağmen benzerlikler de arz etmiştir. Söz konusu benzerliğin en önemli görünüşleri, zihniyet tiplenenelerinin toplumun sınıflamalarına paralel yürüdüğü ve genellikle de iki genel toplum ve iki genel zihniyet tipinin bulunduğuudur.

Bu doğrultuda denilebilir ki Batı ve Batı dışı zihniyetler olarak özetlenebilecek bu görüş bizde farklı düşünürler tarafından savunula gelmiştir, Mümtaz Turhan bunlardan birisidir. Turhan'a göre Batı zihniyetini "bilim" simgeler; onun için buna "bilim zihniyeti" de denilebilir. "Garp medeniyeti ilme, ilim zihniyetine ve bunların meydana getirdiği teknikle hak ve hürriyet prensiplerine dayanan müesseselerden teşekkül etmiş bir nizamdır."³⁵ Oradan almamız gerekli olan da bu bilim zihniyetidir. Batı dışı sistemleri simgeleyen şey ise daha çok maneviyattır.³⁶ O'na göre,

"değişen bazı parlak dış görünüşün arkasında asıl değişmesi icap eden şeyler eskisi gibi devam edip gidecektir. Çünkü fiil ve hareketleri meydana getiren saiklerde, zihniyette değişiklik yapmadan davranışlarda devamlı, hakiki bir yenilik temin

³³ ÜLGENER, Sabri F., **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, Der Yayınları, İstanbul, 1981, s.13

³⁴ AYDIN, A.g.e., s.99

³⁵ TURHAN, Mümtaz, **Garplulaşmanın Neresindeyiz?**, Bedir Yayınları, İstanbul, 1961, s. 55.

³⁶ A.g.e., s.104

edilemez. Üstelik bu sathi değişmeler, (zihniyetlerde, müesseselerde hakiki bir değişiklik olmaması itibariyle) cemiyetin bütün mensupları tarafından benimsenmeyeceği için arada manasız gerginlik zıddiyetin doğmasına sebep olacaktır." ³⁷

Nurettin Topçu için ise;

"İlim hala aynı ilim olmasına rağmen insanlık aynı insanlık değildir. ilmin metodları ve ilmin ortaya koyduğu ilim zihniyeti her yerde başkadır. İlim, alimin yaptığı araştırmaların neticesinden ibaret değildir. Hakikatin araştırılması ve bu araştırmaların yollarıdır. Varılan netice aynı olsa bile ulaştırılan yollar farklıdır. İşte bu yola ilim zihniyeti denir. Bu ilim zihniyeti ile Almanlar akılcı, İngilizler tecrübeci, Fransızlar tenkitçi zihniyeti hakim kıldılar." ³⁸

"İlim birdir. Ama iradeler değişik, kabiliyetler başkadır. Aynı ilmin araştırmasını yapan Alman alimi sentezci, Fransız alimi analizci, Anglo-Sakson tenkitçidir." ³⁹

Sorokin de temeldeki zihniyet farkına bağlı olarak medeniyetlerin kategorilendirilebileceklerini, her bir uygarlığın bilim, sanat, tarih, dünya, insan, toplum gibi temel olguları farklı bilimlerde algıladıklarını söyler.⁴⁰ Öyleyse, farklı toplumların, karmaşık oluşumları, tarihsel gelişmeleri göz önünde bulundurulduğunda başlıca zihniyet figürlerinin sezgisel, duyumsal ve düşünsel oldukları söylenebilir.

Akla, nesne ve olgulardan elde edilmiş duyumlara dayanmaktan öte onları aşan bir durum ifade eden, suje ile obje birbirlerinden tamamıyla ayrılmamış olduğundan kavramanın içten sezgisel bir yola dayandığını ileri süren *sezgisel zihniyet*;

Varlığı pratikler doğrultusunda ve duyular aracılığıyla anlayış ve algılayış tarzını ifade eden *duyumsal zihniyet* ki burada söz konusu edilen şey 'deneysel' kavrama biçiminden çok 'tecrübe'ye dayalı bir bakış, hayatın içinden, pratik bir yaklaşım biçimidir. Duyumsal zihniyetin etkin olduğu çağlarda ve toplumlarda sistemli bir gözleme rastlanmaz. Eski Çin'de olduğu gibi daha çok teknik konulara, iyi bir muhakeme, dil ve söz

³⁷ TURHAN, a.g.e., s.15

³⁸ TOPÇU, Nurettin, **Kültür ve Medeniyet**, Hareket Yayınları, İstanbul, 1979, ss.10-11

³⁹ TOPÇU, Nurettin, **Milliyetçiliğimizin Esasları**, Dergah Yay., İstanbul, 1978, s.72

⁴⁰ A.g.e., s.106

sanatı gibi bilgece işlere önem verilir.⁴¹ Bilgi bu toplumlarda empirik niteliktedir. Gerçi bu sayede bugünkü bilimin tekniğe uygulanmasından sonra ancak ulaşılabilen sonuçları elde etmek mümkün olabiliyordur. Barut, matbaanın icadı, vb. bu bilgi sayesinde olmuştu. Yani, duyumsal zihniyetin her türlü bilgi ile ilişkisi olmakla birlikte, eksen bilgi türü tecrübe bilgisidir. Kurumsal olarak sezgisel zihniyetin dine, rasyonel zihniyetin bilime yakın olmasına karşılık duyumsal zihniyet tekniğe yakındır.

Dünyanın akıl ile açıklanabilirliğini kabul eden bir eğilim ifade eden *rasyonel zihniyet*. Akılcı zihniyetin ileri sürülen en önemli özelliği, objeyi çevresindeki değer örgüsünden soyutlayarak çıplak bir biçimde kavranmasıdır. Akılcı zihniyet hep 'realite' peşinde koşmakla birlikte bu realite salt duyumlara takılan bir gerçeklik değildir, zihinsel-kurgusaldır. Bunu eksen bilgi türü olan "bilimsel bilgi"de görmek mümkündür. Dayandığı deneysellik, bir tecrübe etme değil, zihinsel/kurgusal bir işlemdir. Bunun için de teorik bir karaktere sahiptir. Bulgularını birbirine bağlayarak bilinenden bilinmeyen bir yol izlenebilir ve bu da sürece bir devinim kazandırır. Bununla birlikte bilimsel bilgi akılcı zihniyetin tek bilgisi olmadığı gibi, diğer zihniyetlerin bilim denen bilgi türüyle ilgileri yok değildir.⁴² Bu bağlamda denilebilir ki akılcı zihniyet diğerlerinden daha merkezci bir özellik taşır. Başta otorite, toplum tipi ve hukuk sistemi olmak üzere tüm kurumsal yapıları kendine göre şekillendirir denilebilir. Kısacası bu zihniyet tipinde rasyonelleşme kaçınılmazdır.

3.3. Zihniyet Değişimi

Zihniyet değişimi toplumsal değişim olarak adlandırılan olgunun parçasıdır. Toplumsal değişim belli bir anda bireylerin tutum ve davranışlarında dönüşümün yani zihniyetteki dönüşümün toplum üzerindeki sonucudur. Toplumsal değişimin incelenmesi zihniyetleri etkileyen değişimlerle kültürün ve toplumsal örgütlenmenin diğer öğelerini etkileyen değişimler arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.⁴³ Bu bağlamda

⁴¹ A.g.e, s.108

⁴² A.g.e, s.109

⁴³ MUCCHIELLI, A.g.e., s.59

zihniyetlerin incelenmesi toplumlarda bütün değişim olgularının incelenmesi açısından temel önemdedir. Kültür değişmeler ve dolayısıyla zihniyet değişimleri incelenmeden teknik, ekonomik, örgütsel, yaşamıyla ilgili değişmeler incelenemez.

Ülgener'e göre zihniyetin bir satıh altı değerleri olarak yüzyıllar boyu, satıh üstü şekil ve kalıplar derecesinde değişmediği söylenebilir. Gerçekten de zihniyetin kendine göre sebatlı bir yaşayışı ve dış etkilere karşı oldukça sert bir direniş vardır. Zihniyet değişmez değildir, aman hemen olacak şekilde değildir. Şüphesiz ağır seyretmesine rağmen zihniyet de değişir. Söz konusu değişim oluşum şartlarına uyar, sosyal faktörlerle bilişsel yapı etkileşerek yeni konumlara ulaşır. Sadeleştirilen bir ifade ile maddi şartlar zihniyeti, zihniyet maddi şartları değiştirir.⁴⁴ Bu bağlamda zihniyetin değişiminde toplumsal şartların belli bir payı varsa da aktarım ve yaygınlaşmasında o zihniyetin kendine özgü mekanizmaları vardır.

Zihniyetin dönüşümüne ilişkin sorunların başında da zihniyetin aktarılması, ya da dışarıdan edinilmesi gelmektedir. İşin gerçeği, zihniyet salt bir bilgi sorunu olmadığından, bütünüyle iktibas edilemez. Bilişsel yönü aktarılsa bile, bir tutumsal şekil kazanabilmesi toplumla irtibatlandırılabilmesine, iç dinamiklerinin kurulabilmesine bağlıdır. Bundan dolayı kolayca alınabileceği sanılan nice zihniyet verisinin yıllarca aktarılamadığı görülebilmektedir. Bunun özellikle sanat alanında çarpıcı örnekleri verilebilir.

Örneğin Beşir Ayvazoğlu, Batı'da sanatın doğasını belirleyen taklit, yüzyıllarca Aristo'nun eserleriyle haşır neşir olunmasına rağmen İslam dünyasına aktarılamamıştır. Sebebi de İslam'ın eşyaya ve sanata bakışına uygun düşmeyişidir. Taklit yeniden yaratma girişimidir, halbuki İslam'da sanat hakikatin, mutlak güzelliğın çevresindeki bir haleden ibarettir. Güzeli bile değişen bir şeydir, ebedi olan Hak'tır, hakikattir⁴⁵ demektedir. Bu doğrultuda zihniyet devamlı bir değişim içerisindedir.

4. MİLLİ KİMLİK ve ZİHNİYET İLİŞKİSİ

⁴⁴ ÜLGENER, Sabri F., *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, Mayaş Yayınları, Ankara, 1993, s.506

⁴⁵ AYVAZOĞLU, Beşir., *Aşk Estetiği*, Birlik Yayınları, Ankara, 1982, s.35

Milli kimlik, milli kültürün ferdi ve içtimai planda ortaya çıkan üslubudur; kişiyi ve toplumu farklılaştıran, en yakınlarından başlayarak diğer benzerlerinden ayıran özellikleridir. Bu farklılıklar en geniş ifadesi ile yaşama biçimindeki özellikler, kendine-kışıye ve topluma- mahsus oluşlardır.⁴⁶ Bu bağlamda Millet olmuş her şahsiyetli toplumun varlığına, dünyaya, hayata, eşyaya bakış tarzı, düşünce-varlığı kavramlaştırma- biçimi, bütün hayat tezahürleri içinde duyuş biçimi-bütün hayat tezahürlerine karşı- tavır ve davranış biçimi farklı olur. Kimlik konusu tartışılırken benzerlikler değil ortaklıklara rağmen doğan farklılıkların işaretlenir. Arap da giyinir, İngiliz de giyinir, Türk de. Ama giyinme biçimleri farklıdır, gibi.

Milli kimliğin oluşması milliyetçilikle yakın bir ilişkisi vardır. Milliyetçilik bir toplumda milli kültürü hakim kılmak veya başka bir toplumun baskısından kurtulmak bağımsızlığı kazanmak kadar bağımsızlığını sürdürebilmek için gerekli olan kültür ve siyaset eğilimleridir diyebiliriz. Milliyetçilik milletlerin iç ve dış engellemelere rağmen, ekonomi dış politika, ve kültürel alanda sistemli ve şuurlu bir şekilde kendi değerlerine, kendi menfaatlerine ve kendi kimliklerine sahip çıkmalarıdır. Bu düşünce ve davranış şekliinden uzaklaşma milletleri dünyada belirli merkezlerin ve tesirli ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel bakımından açık pazarı haline getirebilir. Ancak ne dışa kapanmaya ne de diğer milletlere duygusal düşmanlıklara ihtiyaç yoktur.⁴⁷ Milliyetçilik, somut bir toprağa bağlılık, ortak tarihsel geçmiş, ortak değerlere ve kültüre dayanan, ortak amaçlar çerçevesinde bir araya gelen, ortak bir tarih şuuru ve ortak bir kültürü olan toplumun üyeleri arasında topluluk şuuru yaratabilen bir değerdir.⁴⁸ Öyleyse kültürel değerler, dil, din, törenler, simgeler, ortak amaçlar milliyetçiliğin güçlendirilmesinde etkin rol oynayan unsurlardır ve aynı zamanda milli kimliği oluşturur.

Birçok millet birbiriyle karşılaştırıldığında sabır, cesaret ve medeniyet gibi kabiliyetlerle birbirinden farklılaşmaktadır. Her millet kendine ait bir kimliksel özelliklere sahiptir. Her

⁴⁶ KÖSOĞLU, Nevzat, **Milli Kültür ve Kimlik**, Ötüken Yay., İstanbul, 1997, s.19

⁴⁷ GÖKALP, Ziya. **Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak**, Toker Yayınları, İstanbul, 1997, s.12

⁴⁸ DOMANIÇ, Neşe Nur. **Milliyetçilikler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s.116

milletin kendi milli kimliklerini kazanmak için belli aşamalardan geçmişlerdir. Kendilerine has özelliklerini yitirmeden kendi varlıkların sürdürmeye çalışmışlardır.⁴⁹ Tam bir bütünleşme ortaya çıkmadıysa, milli kimlik mücadelesinde başarıya ulaşılmamış, kimlik tam manasıyla gerçekleştirilememiş demektir. Örneğin eğitim, işsizlik, ihtiyaç maddeleri vb..., gibi konularda öne sürülen belli talepler cevapsız kalmıştır..⁵⁰

Milli kimlik bilincinin oluşması bakımından Filistin kimliğini örnek vermek yerinde olacaktır. Filistinlilerin kimliklendirilmesi olarak anılabilecek olan ötekilerin Filistinlileri nasıl gördüğü değil, Filistinlilerin, Filistin “kimliği” ile kendilerini nasıl gördükleridir. Bununla beraber, bir grup kimliği yaratma sürecinin büyük bir bölümü, ötekilerin yakıştırdığı tanımlar reddedilerek ve bu duyguların daha geniş bir topluluk tarafından paylaşıldığı ileri sürülerek gerçekleşir. Bir Filistinli ‘ben yurtsuz kalmış değilim, ben Yahudi değilim’; ‘ben Filistinliyim, ben Kudüs’te doğdum’ diyerek ne olduğunu açıkladığında hem kimliğini hem de milli kimliğini belirlemiştir.

4. 1. Küreselleşen Dünyada Milli Kimlik

Küreselleşmenin hızlanması ve zaman-mekan sıkışması süreçleri ulusal bağları ve kimlikleri kesinlikle etkilemiştir. Fakat bu etkilerin basit bir biçimde milliyetçilikleri, yörecilikleri ve bölgesellikleri çözüme eğilimi olduğuna inanmak yanlış olacaktır. Modernizmin son dönemlerinde milli kimliği ya da ulusal kimliği yok ettiği öne sürülebildiği gibi, ilk dönemlerinin de milli kimliğin belirli tarzlarının başarısına katkıda bulunduğu öne sürülebilir. Bu anlamda küreselleşme farklı zamanlarda farklı biçimler olan, hiçbir şekilde yeni olmayan karmaşık bir süreçtir. Adımları kapitalizmin ortaya çıkışıyla hızlanmıştır. Zira kapitalizm muazzam gelişkinlikle ulaşım ve iletişim araçları getirmiş ve bu nedenle bütün dünyaya hızla yayılarak, dünya pazarı denilen şeyi oluşturmuştur. Bu bağlamda "küreselleşme yalnızca değişik tarih biçimleri olduğunu varsaymakla yetinmez, aynı zamanda güçlü bir uluslar arası ülkenin geçerli kültürel

⁴⁹ KUSHNER, David. **Türk Milliyetçiliğinin Doğusu**, Fener Yayınları, İstanbul, 1998, s.44

⁵⁰ LACLAU, Ernesto. **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Çeviren: Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000, s.83

modelleri ile donanmış ve bunların egemenliğindeki bir süreç olduğu söylenebilir."⁵¹ Küreselleşme sürecinin öncü gücü olarak, bu sürecin merkezinde bulunan ülkeler, kendi ulusal kimliklerinin merkezi, egemen bir şekilde oluşturmuşlar, diğer kültürlerin tümünü çevre ve aşağı olarak niteleme misyonuna sahip olduklarını düşünmüşlerdir. Aynı şekilde çevre ülkeler kültürel olarak aşağı ve merkez ülkelere bağımlı ülkeler olarak algılanmıştır.

Küreselleşmeye karşı çıkan birçok grup bulunmaktadır. Bunlar ırkçılıkla milliyetçilik aynı şeymiş gibi, bazılarının işine öyle geldiği için öyle tanımlanma ihtiyacı duyuluyor ve o kapsam altında zihinler karıştırılarak konu yanlış noktalara çekiliyor.⁵² Bunlar küreselleşmeyle birlikte ortak değerlerin, kültürün, milli kimliğin yok olacağını savunan kesimlerdir. Kendi mili kimliklerinin diğer milli kimliklerle karışmasını istemeyen kesimlerdir. Dolayısıyla kişilerin kimliklerine bağlı kalarak onlara üstün değer vermeleri, onlar uğruna kendilerini feda etmeleri olağandır.

Bir kültürün üyeleri genellikle bir tür özfarkındalık ve bir sınıf duygusunu paylaşırlar. Her kültür belirli bir zaman ve mekana yerleşmiştir. Günümüzün küresel kültür akımlarının yoğunluğu ve hızı dünyayı küresel bütünleşme ve çözülme süreçlerinin yer aldığı tek bir alana dönüştürmektedir. Küresel kültürel birbiriyle bağımlılığının genişlemesi, sürekli bir kültürel alışverişe ve etkileşime yol açmakta, bu da hem kültürel hem de düzensizlik üretmektedir.⁵³ Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileriyle uğraşırken, tekleşmiş bir küresel kültüre doğru mu gittiğimiz, yoksa tersine küreselleşmenin özel kültürlerin gücünü arttırıp yenilerinin ortaya çıkmasına mı yol açacağı önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme değişik kültürlere gönderme yapar. Kimi kültürlere ait bazı özellik ve semboller dünya çapında tanınmakta, kimilerinininki unutup gitmekte ya da göz ardı edilmektedir. Kültürün dünya çapında, dünya arasında küreselleşmeyle beraber tanınması, bilinmesi, o kültürün sahip olduğu ulusun gücüyle doğru orantılıdır. Yani kısaca ifade etmek gerekirse; Bir kültür

---

⁵¹ LARRAİN, a.g.e., s.213

⁵² ERKAL, Mustafa E., **Etnik Tuzak**, Turan Kültür Vakfı Yay., İst., 1994, s.25

⁵³ DOMANIÇ, a.g.e., s.104

ne kadar güçlü ise o oranda yayılır ve gelişir, ne kadar zayıfsa o oranda çözülür. Bu noktada milliyetçilik lehine itirazlar yükselir.

Küresel kimlik halklar arasında bir topluluk duygusu yaratmayı hedeflemelidir, topluluk duygusu için ise bir süreklilik ve ortak bir geçmiş olması gerekir. Oysa küreselleşmenin iddia ettiği gibi ortak bir kültür bir yana ortak bir anıları bile yoktur. Bu bağlamda tek bir kültür yaratmak mümkün değildir. Çünkü bazı kültürler arasında bir sataşma vardır. Bu kültürlerin yaratıcısı dil ve din olduğuna göre ortak bir kültür ve kimlikten söz edilemez. Çünkü her iki kültür de farklılıklara vurgu yapmaktadır. Bu farklılaşmalar olduğu sürece ortak bir küresel milli bir kimlik ütopyadır. Ancak ekonomik bir bütünleşme belki sağlanabilir.

4.2. Küreselleşen Dünyada Zihniyet

Küreselleşmeyle beraber zihniyet yapıları da farklılaşmaktadır. Zihniyet farklılığının toplumsal yapılanmalar arasındaki temel farklılık olduğunun algılanmasıyla birlikte, Batı bir coğrafi bölge olmaktan çıkmış, bir anlayış haline gelmiştir. Günümüzde ‘Avrupa’ kavramı etrafında yaratılmak istenen iktisadi ve siyasi birlik bu anlayışa dayanmaktadır. Ve bu nedenle tarihsel geçmişi ve coğrafyayı arka plana iten bir genişleme mantığı sergilemektedir. Avrupa Birliği karşısında hala tarih ve coğrafyadan dem vuran Türkiye ise dünyanın içinde olduğu yeni sorunsalın ayırtına varmamış gözükmektedir.

Geçmişte zihniyet dönüşümüne açık olmak Batı'nın bir özelliği olduğu için, genellikle bu niteliğin bizzat Batılılıktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Oysa bu tespit sadece tarihsel olarak doğrudur. Diğer bir deyişle günümüzde ‘Batılılık’ coğrafi ayak bağlarından kurtulurken, bu özellik Batılıların sahip olduğu bir haslet olmaktan çıkmakta; dünyadaki tüm toplumların ortak paydası olan evrensel etik ilkelerin adına ve buna tekabül eden toplumsal yaşam katlarına dönüşmektedir.⁵⁴

Küreselleşme ile beraber zihniyet yapıları da değişim göstermiştir. Zihniyetin değişmesi yaşanan toplumsal yapılarından dolayı meydana gelmektedir. En genel anlamda küreselleşme ile birlikte zihniyet modernleşme ekseninde önemli

---

⁵⁴ MAHÇUPYAN, a.g.m., s.47

bir değişim geçirdiği genelde paylaşılan bir görüştür. Özellikle postmodern çizgideki düşünür bunu belli kavramlardaki anlam değişikliği üzerinde göstermeye çalışılmaktadır.

4.3. Milli Kimlik-Zihniyet Etkileşimi

Milli kimliği oluşturan aidiyet, farklılık, kültürel boşluk kavramlarının hepsi zihniyetin bir sonucudur. İnsanların yaşadığı çağa göre kimlik kavramını farklı şekilde ele almaktadırlar. Kimi toplumlarda zihniyet kimlik kavramında bir bütünleştirici rol oynarken kimi toplumlarda çözümleyici bir rol onamaktadır. Özellikle milli kimlik konusunda zihniyet farklılığı kendisini daha çok belli etmektedir.

Kimlik sorununun ortaya çıkış nedenlerinden biri kavramlara verilen değerlerin zihniyetten zihniyete farklılaşmasıdır. Örneğin çağdaşlaşma aynı çağda yaşayan insanlar ve milletler demektir. Yani çağdaşlaşma kendi değerlerine, kültürüne, kimliğine ters düşmek değildir. Çağdaşlaşma kültürüne, kimliğine ve değerlerine ters düşerek oluşmamaktadır. Çağdaşlaşmanın kendi değerlerine, dine, diline, kimliğine, kimliğine ters düşerek oluşmadığı ortadadır. Bir delil olarak şu ifade ileri sürülebilir. Gelişmiş, modernleşmiş toplumlar kendi değerlerini dışlayarak, milli kültürlerini, milli kimliğini terk ederek veya değerlerine kültürlerine yabancılaşarak bu noktaya gelmiş değildir.⁵⁵ Bu bağlamda çağdaşlaşma yanlış anlamda batılılaşma olarak ele alınır ve kendi kültürel değerlerine yabancılaşırsa bir kimlik bunalımına yol açacağı gibi toplumsal bütünleşmeyi de engelleyeceği için zararlıdır. O halde hem yanlış çağdaşlaşma hem de yanlış bir ulusallaşma her ikisinin de sonunda kimlik bunalımı ve doğal olarak toplumsal bir karışıklık meydana getireceği için son derece kavramların doğru ele alınması gerekir.⁵⁶

Bu bakış açısıyla ifade edilmelidir ki hoşgörüye dayalı, milli kimliklere yaklaşım gösteren uyumlu bir zihniyet, tarihimiz boyunca geçerli olmuştur.⁵⁷ Bunu dile getirme isteğimizin temelinde zihniyet farklılıklarının bir yandan milli kimlikleri ortadan kaldırmayı amaçlaması diğer yandan ise daha hoşgörülü

⁵⁵ ERKAL, Mustafa, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yay., İst., 1997, s.215

⁵⁶ **A.g.e.**, s.127

⁵⁷ TÜRKDOĞAN, **a.g.e.**, s.13

bir tavırla bütünleşmeyi hedeflemesidir. Örneğin, 1917 yılında iktidarı ele geçiren Marksizm, Rusya'nın geniş toprakları üzerinde milli kimlikleri silerek, tek kimlikte yani komünist enternasyonal modelde bütünleşmeye yönelmiştir. Her türlü milli kimliği dışlayan ve ulusları sosyalizm şemsiyesi altında toplamaya çalışan Marksizm, tarihi bir yazgı olarak rolünü yitirmiş ve millet gerçeğine yenik düşmüştür. Milli kimliği yok etmeye yönelik bu düşünce Marksist zihniyetten kaynaklanmaktadır.

Mahçupyan her zihniyet yapısını kimlikle ilişkisini açıklamaktadır. Başlıcaları şöyledir;⁵⁸

Ataerki zihniyet açısından kimlikler, evrensel kategoriler ve aralarında doğal bir hiyerarşi bulunur. Aralarında ayrımlar net olmasına karşın kimlikler birbirine bir karşıtlık içinde yer almazlar. *Otoriter zihniyet* açısından kimlikler bizim dışımızda duran ve ona tabi olduğumuz doğal kategorilerdir. İnsanlar bu kimliklerle doğuyorlar ve onlara mahkumlar. *Relativist zihniyet*, insanın dışında duran evrenselliğe uzak durduğu, hatta onları anlamlandıramadığı ölçüde; kimlikleri bireysel arzu ve talebe göre seçilen rollere indirir. Kişinin önünde neredeyse sayısız ve eş düzeyli kimliksel konumlar bulunur; ve her birey bunlardan herhangi birini kuramsal olarak “üst kimlik” haline getirebilir. Kimliklerin çokluğu ve içiçeliği bir tür kişisel zenginlik çok yönlülük olarak algılanır. *Demokrat zihniyet* ise, kimliği, tarihî reel yaşanmışlıkların içinde üretir ve dolayısıyla içeriği sürekli değişim içinde olan bir özellik olarak tasavvur eder. Bu nedenle kimliklerin önceden saptanmış sınırları bulunmaz. İnsanlar grupsal dinamik içinde kendi kimliklerini oluştururlar ve bunları değişime açık tutarlar. Çünkü gelecek nesillerin veya şu an için olmayanların aynı kimliği nasıl algılayacakları, içini nasıl dolduracakları önceden bilinmemektedir. Bu açıklamalar kimlik konusunda farklı yaklaşımlar söz konusu olduğunda temelde bunların birbirinden ayrımlaştığı düzlemin zihniyet olduğunu ifade etmektedir.

5. SONUÇ

---

⁵⁸MAHÇUPYAN, Etyen. *Zihniyet Yapıları ve Değişim*, Patika Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.51

Kimlik, bir yönüyle benzerlikleri ifade ederken diğer yönüyle farklılıkları ifade etmektedir ve insana özgü bir nitelik olup bir aidiyet duygusuna atıftır. Bu doğrultuda kimliğin farklı açılardan değişik tanımları yapılagelmiştir. Bu tanımlamalarla Ulusal kimlik ile Milli kimliğin aynı şey olmadığı birbirinden farklı kimlik çeşitleri olduğu da ortaya konulmuştur.

Kimlik ve kişilik aynı şey değildir. Kimliğin bir nitelik, özellik, aidiyet olduğu; kişiliğin ise bireyin içinde yaşadığı toplumsal çevreye kendi özgün/orijinal ayarlamalarını, uyumlarını belirleyen psiko-fizik sistemlerin dinamik örgütlenmesi olduğu gözükmektedir. Bu çerçevede kimlik ile milli kimlik içiçe geçmektedirler. Milli kimlik kavramının altında yatan etmenler ise zihniyet farklılıkları tarafından belirlenmektedir.

Zihniyet, genelde bir toplumun kendini ve çevresini algılama biçimidir. Sosyal yapıda kognitif alana denk düşmektedir. Bir bakımdan da toplumsal analizde 'anlamak' ve hatta 'anlamlandırmak' için büyük bir önemi haizdir. Ayrıca zihniyet, bir çağın global kültürünün genel eğilimlerini ifade eden belirgin algılayış biçimlerini, bir de toplumla kesişme ve orada kazandığı yapı olmak üzere iki anlam taşımaktadır. Fakat bir yapı olmasına rağmen esnektir ve sezgisel, duyumsal ve akılcı gibi belli figürler taşır.

Batı ve Doğu'yu birbirinden ayıran zihni kimlikler gibi farklı zihni kimliklerden sözedilebilmektedir. Burada önemli olan iki anlam dünyasını yüzyılların oluşturduğu bir zihinsel ve kimliksel 'boşluk' ayırması gibi boşluğa neden olmasıdır.

Milli kimlik kavramı bazı ülkelerde çözücü bir rol oynayabilmekte ise de birçok ülkede bütünleştirici bir rol üstlenebilmektedir. Milli kimlik kavramına yüklenen anlam ve değer ülkeden ülkeye, toplumdan topluma ve hatta aynı toplum içinde farklılıklar göstermektedir. Farklılıklar göstermesindeki temel sebep ise zihniyet ve o zihniyetin teşekkül ettiği zemindir, yapıdır. Her toplumun zihniyet yapısı içinde yaşadığı çağın özelliklerine göre şekillenmektedir. O halde zihniyet yapısı da zaman içerisinde bir değişim geçirmektedir diyebiliriz. Yani milli kimlik ile zihniyet iç içe geçmiş durumdadır.

KAYNAKÇA

- ANA BRİTANNİCA, Genel Kültür Ansiklopedisi, Zihin maddesi, C. 22.
- AYDIN Suavi, "**Kimlik Sorunu Ulusallık ve Türk Kimliği**", Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.
- AYDIN, Mustafa, "Zihniyet Meselesi", **Tezkire Dergisi**, Vadi Yayınları, Ankara, Birinci Baskı, 1997.
- AYVAZOĞLU, Beşir, **Aşk Estetiği**, Birlik Yay., Ankara, 1982.
- BALIBAR, Etienne ve WALLERSTEIN, Immanuel, **İrk-Ulus-Sınıf**, Çev. Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.
- BOSTANCI, M.Naci, **Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik**, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1999.
- BOWMAN, Glenn ve Diğerleri, **Yitik Ülke Masalları**, Çeviren: Türkan Yöney, Sarmal Yay., İstanbul, 1996.
- CONNOLLY, William E., **Kimlik ve Farklılık**, Çeviren: Fermâ Lekesizalın, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995
- DOMANIÇ, Neşe Nur, **Milliyetçilikler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- ERGUN, Doğan, **Kimlikler Kıskaçında Ulusal Kişilik**, İmge Yayınları, Ankara, 2000.
- ERKAL, Mustafa **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____ **Etnik Tuzak**, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- GASSET, Ortega y., **Kütlelerin İsyanı**, Çev. Nejat Muallimoğlu, Bedir Yayınları, İstanbul, 1992.

- GÖKALP, Ziya, **Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak**, Toker Yayınları, İstanbul, 1997.
- GÜVENÇ, Bozkurt, **Türk Kimliği**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1997.
- HALL, Stuart, **Kültürel Kimlik ve Diaspora Kimlik-Topluluk / Kültür / Farklılık**, Çeviren: İrem Sağlamer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998.
- KARPAT, Kemal, “Kimlik Sorunu’nun Türkiye’deki Tarihi, Sosyal İdeolojik Gelişmesi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Hazırlayan: Sabahattin Şen, Bağlam Yay., İstanbul, 1995.
- KASTORYANO, Riva, **Kimlik Pazarlığı**, Çeviren: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- KÖSOĞLU, Nevzat, **Milli Kültür ve Kimlik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____ **Türk Kimliği ve Türk Dünyası**, Ötüken, İstanbul 1998.
- KUSHNER, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğusu**, Fener Yayınları, İstanbul, 1998.
- KYMLİCKA, Will, **Çok Kültürlü Yurttaşlık**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998.
- LACLAU, Ernesto, **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Çeviren: Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000.
- LARRAIN, Jorge, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çeviren: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- MAHÇUPYAN, Etyen, “Doğu Batı Bir Zihniyet Gerilimi”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:2, İstanbul, 1998.
- _____ **Zihniyet Yapıları ve Değişim**, Patika Yay., İstanbul, 2000.
- MARDİN, Şerif, **İdeoloji**, Turhan Yayınları, Ankara, 1982.

MUCCIHELLI, Alex, **Zihniyetler**, Çeviren: Ahmet Katil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

ROY, Oliver, **Yeni Orta Asya**, Çeviren: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

SÖZEN, Edibe, **Kimliklerimiz**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999.

TOPÇU, Nurettin, **Kültür ve Medeniyet**, Hareket Yay., İst., 1979,

_____ **Milliyetçiliğimizin Esasları**, Dergah Yay., İstanbul, 1978

TÜRKDOĞAN Orhan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yay., İstanbul, 1997.

ÜLGENER, Sabri F, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, Der Yayınları, İstanbul, 1981.

_____ **Zihniyet Aydınlar ve İzmler**, Mayaş Yay., Ankara, 1993.

YILMAZ, Aytekin, **Etnik Ayrımcılık**, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.